

به نام خداوند جان و خرد

درسنامه علوم و فنون ادبی (۱)

پایه دهم

تهیه شده در گروه درسی زبان و ادبیات فارسی استان آذربایجان شرقی

سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹

(مدیر گروه درسی ادبیات فارسی استان: خانم حکیمه خوش نظر)

ویرایش: دیانامرادیان

تالیف:

(روح انگیز راشدی - فریبا کاظمی سعید - قربان برومند نژاد - مریم نادری - عبدالله اسلامی اصل - محمد قاسمی - محمد فتاحی - سید اکبر موسوی - مهدی رنجبر سلیمانی - حسین عمیدی کلوانق - مینا قره داغی - مرتضی عبداللهی)

صفحه

فهرست

فصل یکم:

۳ ..... درس یکم: مبانی تحلیل متن

۶ ..... درس دوم: سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار در شعر فارسی

۹ ..... درس سوم: واج آرایی، واژه آرایی

فصل دوم:

۱۵ ..... درس چهارم: تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن‌های اولیه هجری

۲۱ ..... درس پنجم: هماهنگی پاره‌های کلام

۲۶ ..... درس ششم: سجع و انواع آن

فصل سوم:

۳۰ ..... درس هفتم: سبک و سبک‌شناسی (سبک خراسانی)

۳۷ ..... درس هشتم: وزن شعر فارسی

۴۲ ..... درس نهم: موازنه و ترصیع

فصل چهارم:

۴۸ ..... درس دهم: زبان و ادبیات فارسی در سده‌های پنجم و ششم و ویژگیهای سبکی آن

۵۷ ..... درس یازدهم: قافیه

۶۴ ..... درس دوازدهم: جناس و انواع آن

شرفی

تنظیم: روح انگیز راشدی از بستان آباد

درس یک - مبانی تحلیل متن

کالبدشکافی متن (۱) شعر

۱. خوانش شعر

نگاه کلی به متن از آغاز تا انجام برای کشف لحن و آهنگ و درک ارتباط طولی ابیات و فهم محتوا

۲. شناسایی و استخراج نکات زبانی

وجود واژگان کهن	ز فرمان تن آزاده و ژنده پوش / ز آواز پیغاره آسوده گوش
کمی واژگان غیر فارسی	مانند شاهنامه فردوسی که تعداد لغات غیرفارسی در آن بسیار کم است
کاربرد شبکه‌ی معنایی	ارغوان جام عقیقی به سمن خواهد داد چشم نرگس به شقایق نگران خواهد شد («ارغوان ، سمن ، نرگس و شقایق « شبکه معنایی ایجاد کرده‌اند»)
ترکیب‌سازی	در اشعار نظامی به وفور دیده می‌شود: ای شاه‌سوار ملک هستی / سلطان خرد به چیره دستی ای حاکم کشور کفایت / فرمانده فتوی ولایت
کاربردهای دستور تاریخی	گر سوی مصرت بردمی، خون زلیخا خوردمی زندان یوسف کردمی چاه زنخدان تو را
سادگی و کوتاهی جمله‌ها	آنچه تغیر نپذیرد تویی / آنچه نمرده‌است و نمیرد تویی

۳. شناسایی و استخراج نکات ادبی

قالب شعرها	مانند قصیده ، قطعه ، غزل ، مثنوی و ...
آرایه‌های ادبی	تشبیه - استعاره - مجاز - کنایه - سجع - مراعات نظیر - جناس و ...

۴. شناسایی و استخراج نکات فکری

بررسی نگرش فکری شاعر و هدف او	ز چرخ آمد قضا نز کام مردم / ازیرا بنده آمد نام مردم (شاعر در این بیت دیدگاه جبرگرایانه دارد و پیشامدهای زندگی را وابسته به سرنوشت می‌داند نه افعال انسان‌ها). جمله ذرات جهان مرآت اوست / هر چه بینی مصحف آیات اوست (شاعر در این بیت دیدگاه عرفانی دارد و همه مخلوقات را جلوه‌ای از آفریدگار می‌داند).
-------------------------------	--

۵. نتیجه‌گیری و تعیین نوع

جمع‌بندی درون‌مایه‌ی اثر و استخراج نوع ادبی	سر و روی مردان ، پر از گرد و خاک / زره لخت‌لخت و قبا چاک چاک (حماسی) حال مجنون گرفتار چه داند عاقل / مگر آن کز همه عالم غم لیلی دارد (غنائی) به نوبت اندملوک اندر این سپنج‌سرای / کنون که نوبت توست ای ملک به عدل‌گرای (تعلیمی)
---	---

کالبدشکافی متن (۲) نثر

نخستین گام در رویارویی با متن - مرحله‌ی چشم‌خوانی (نگاه اجمالی به متن برای به‌دست آوردن نمای کلی)

۱- خوانش متن

در این مرحله رعایت نشانه‌های نگارشی درون‌متنی، هنگام خواندن، به درک عمیق‌تر متن کمک می‌کند.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی

کاربردهای کهن کلمات	مانند: «سربازنهادن» به جای استراحت «پرسیدن» به معنی به کمال انجامیدن «کالیوه» به معنی پیرشان
کاربردهای متفاوت حروف اضافه	«با» به معنی «به»... و پس از این عصر مردمان دیگر عصر «با» آن رجوع کنند و بدانند.
نوع جمع بستن کلمات	گاه با علائم جمع عربی یا فارسی کلمات جمع بسته می‌شوند. گاهی برخلاف قاعده اصلی (در زبان عربی) ساخته می‌شود.

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

توجه به آرایه‌های ادبی	* روی چون تهمت اسلام در دل کافر، و زلف چون خیال شرک در دل مومن. * هر زخم که زند چون برق بی حجاب باشد و چون قضا بی خطا رود.
------------------------	---

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری

نگرش نویسنده	در این مرحله در خواندن متون نثر باید به نگرش‌های برجسته متن توجه کنیم و ببینیم که نویسنده برای بیان مقصود، چه نکاتی را مطرح کرده است.
--------------	---

۵- نتیجه‌گیری

بر پایه‌ی بررسی‌های انجام شده تأکید درون‌مایه اثر	در این مرحله با توجه به بررسی‌های انجام شده با قطعیت بیشتری می‌توانیم متن را در نوع ادبی مشخص بگنجانیم.
---	---

خود ارزیابی درس یک

۱) مفهوم متن را با ذکر دو مثال توضیح دهید. هر چیزی که ذهن ما را به پویایی در می‌آورد متن است. مقصود ما از متن آثار شعر و نثر فارسی است برای نمونه کتاب‌ها معمولاً متن دیداری هستند و اگر خوانده شوند به آنها متن شنیداری یا خوانداری می‌گویند. صداهایی که میشنویم (شنیداری) بویی که حس می‌کنیم (بویایی) مزه‌ای که می‌چشیم (چشایی) و... نیز محسوب میشود. متن از سه دیدگاه زبان ادبیات و فکر یعنی در سه قلمرو بررسی می‌شود: زبانی، ادبی، فکری

۲) یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها در بررسی و تحلیل متن چیست؟ متن از سه دیدگاه زبان ادبیات و فکر یعنی در سه قلمرو بررسی میشود: زبانی، ادبی، فکری

۳) با توجه به قلمرو فکری دیدگاه خود را درباره محتوا و موضوع سروده زیر بنویسید.